

Vida Azimi: *Un modèle administratif de l'ancien régime. Les commis de la ferme générale et de la régie générale des aides.* Éditions du CNRS, Paris 1987, 176 st.

Přes veškerou kritiku díla Maxe Webera jsme zcela nekriticky přejali jednu z jeho ústředních myšlenek, a sice jeho přiřazení byrokratických forem správy ke kapitalistickému způsobu podnikání. Z tohoto ztotožnění vyplývá řada problémů, na něž nedokážeme dát uspokojivou odpověď. Pokud se byrokracie rozvinula s kapitalismem, proč s ním nezaniká? Proč si vůbec pěstuje kapitalismus, jemuž jde v první řadě především o efektivnost, tak neefektivně fungující instituci, jakou je právě byrokracie?

Podobné otázky nelze vyřešit spekulacemi, k jejich zodpovězení je zapotřebí důkladných, historicky podložených studií. Práce Vidy Azimi je příkladem takové studie.

Kniha pojednává o společnosti Ferme générale, jež měla v absolutistické Francii monopolní právo na výběr nepřímých daní. Tuto společnost lze považovat za nejbyrokratičtější uspořádanou organizaci působící ve Francii Starého režimu. Přitom sama nejenže nebyla postavena na zásadách kapitalistického podnikání, ale naopak brzdila jeho rozvoj v celé zemi. Propočítatelnost a racionálnost, s níž byl organizován její aparát, neprospívala, naopak bránila rozvoji podnikání v zemi.

Práce Vidy Azimi má dvě části. Prvá s názvem „Byrokracie“ analyzuje hierarchickou strukturu organizace a popisuje rozsah pravomocí a náplň práce činitelů různých rangů. Zabývá se rovněž systémem kontroly práce podřízených, systémem, který pomáhal racionalizovat chemik Lavoisier, jeden ze zaměstnanců firmy. V podkapitole nazvané „Organizace práce“ věnuje autorka zvláštní pozornost způsobům řízení, toku komunikace mezi pařížským centrem a výkonnými články v provinciích. Zabývá se rovněž snahami o racionalizaci „pracovních metod“ výběrých daní, tak jak jsou obsaženy v popisech práce a oběžnících. Všimá si nezamýšlených účinků těchto snah — růstu „papírování“ a planého výkaznictví, na něž si řadoví zaměstnanci v 18. století soustavně stěžují.

Ve druhé části nazvané „Byrokraté“ autorka sleduje sociální původ, velikost rodiny, rodinný majetek, původní povolání a úroveň vzdělání zaměstnanců společnosti. Uvádí podmínky jejich přijetí do funkce, typické dráhy kariéry i vývoj penzijního zajištění ve stáří. Právě Ferme générale byla jednou z prvních organizací, která svým zaměstnancům zajišťovala za jistých podmínek sociální zabezpečení.

Autorka sleduje rovněž osudy výběrých daní a finančnicků poté, co byla společnost revolučním dekretem z 27. března 1791 zrušena. Nezanedbatelná část těchto opor Starého režimu se uchýtila v nových revolučních orgánech, zejména na ministerstvu vnitra, u policie a v armádě. Jiní vytvořili sebeobranné spolky a stali se z nich předchůdci odborového hnutí.

Studie Vidy Azimi je pozoruhodná v mnoha ohledech. Metodologicky tím, že kombinuje postupy právní vědy, historie a sociologie, její sociologická tvrzení jsou podepřena důkladnou znalostí archivních materiálů. Obsahově je práce pozoruhodná tím, že se zabývá fungováním mohutné správní organizace (téměř 30 tisíc zaměstnanců) vykazující všechny rysy byrokratizovaného útvaru a působící přitom proti kapitalistickým tendencím ve společnosti.

Práce Vidy Azimi není příliš objevná tam, kde hovoří o obecném charakteru Ferme générale. Již počátkem šedesátých let Jean Bouvier a Henry Wermain-Martin ve své studii o financích ze Starého režimu přesvědčivě ukázali nekapitalistický charakter „podnikání“ nájemců daní. Čím byla jejich činnost ekonomicky úspěšnější, tím více prostředků bylo odňato sektorům výroby. Byl to, slovy Braudelových, skuteční „zrádci buržoazie“ specializovaní na sterilizaci kapitálu.

Práce není původní ani v tom, že poukazuje na zvláštní směsici soukromého a ve-

veřejného v činnosti firmy. Tento nápadný rys neunikl pozornosti historiků, stačí uvést přehlednou studii François Hincera z roku 1971 pojednávající o zdanění Francouzů za Starého režimu. Výběr nepřímé daně byl od 17. století pronajímán čtyřiceti (později šedesáti) soukromníkům, kteří po složení příslušné kauce vybírali daně ve vlastní režii a přebytek si ponechávali. Jejich 30 000 výběřčích, pokladníků a kontrolorů však bylo považováno za veřejné funkcionáře a chráněno královskou mocí. Prolínání soukromého a veřejného spojuje toto správní podnikání s předkapitalistickými formami správy, a to i přes značně pokročilou byrokratickou charakter této soukromé správní firmy je podtržen tím, že zisky podnikatelů zde neplynou z vykořisťování námezdních zaměstnanců, ani nejsou investovány zpět do podniku, neboť není zapotřebí zvyšovat provozní kapitál, má-li být dosaženo vyšší míry zisku prostřednictvím daňových výběřčích.

Práce Vidy Azimi se soustřeďuje především na sociologickou problematiku, souvislosti historické a ekonomické ustupují do pozadí. V tomto smyslu je studie srovnatelná snad jen s prací Yvese Duranda „Finance a mecenáši“ z roku 1976. Také on líčí Ferme générale jako nátlakovou skupinu, která dokázala využívat permanentní finanční tísně krále a jeho dvora k tomu, aby monopolizovala výběr třetiny až poloviny státních příjmů. Durandova práce nám řekne více o způsobu života nájemců daní i o jejich pozici v sociální struktuře předrevoluční Francie. Studie Vidy Azimi poskytuje více dokumentačního materiálu a je důkladná při interpretaci archivních pramenů, což umožňuje v drobnostech poopravit některé názory dřívějších badatelů (Pierre Roux, Roland Mousnier aj.).

Soudím, že právě práce tohoto typu jsou velmi potřebné pro naši sociologii, má-li se zbavit jednoho ze svých hlavních nešvarů — své pouze deklamované historičnosti doprovázené neoformalistickým ignorováním všeho, co se vymyká elementárností jednoduše zapamatovatelných schémat.

Jan Keller

Ines Alberdi y Pilar Escario: *Estudio sociológico sobre las viudas en España*. Ministerio de Trabajo y Seguridad Social, Madrid 1987, 122 str.

Práce je zaměřena na problematiku neúplné rodiny, jež vznikla v důsledku úmrtí muže. Autorky pracovaly metodou 12 diskusních skupin a přímými rozhovory s vdovami tří věkových skupin: do 35 let, od 35 do 50 let a staršími 50 let. Obě mají značné zkušenosti v sociálním výzkumu, zaměřeném na problematiku postavení ženy ve španělské společnosti. Společenská pozice vdov představuje ve Španělsku závažný sociální problém, protože jejich domácnosti jsou největší skupinou mezi neúplnými rodinami. Vdovy pokročilejšího věku tvoří nadto skupinu s nejnižším vzděláním a nejnižšími příjmy.

Studie je rozložena do šesti tematických celků. První popisuje stav vdovství z hlediska analýzy sociálně historických podmínek současné situace a perspektiv dalšího vývoje. Na datech nejnovějších cenů dokazuje Alberdiová a Escariová přetrvávající závislost žen na pracovních příjmech mužů. Pouze 2 % ze sta žen starších 65 let má nárok na důchodové zabezpečení z vlastní práce, ostatní žijí z důchodu manžela nebo jsou závislé na materiální výpomoci své rodiny nebo orientační rodiny. Tato závislost, jež se odráží v rovině materiálních, rodinných a emocionálních vazeb, způsobuje, že ztráta manžela se stává nejen problémem osobním, ale i sociálním.

V dalších kapitolách modelují autorky z diskusí a rozhovorů s vdovami obraz